

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՌԻՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻԷ. ՅԱՐԻ 1913

Տարեկան 16 ֆր. ոսկի — 6 դր.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 դր.:
Մեկ թիս կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

Թ Ի Ի 3, ՍԱՐԳ

ՍԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՍՈՐԵՎԱՆ ՓՈՒՆԴԱԿԱՆԻՆԵՐ

ՅՐ ԲԱՆԴԱՆԻՆԻՆԵՐ

Ինչ քրիստոնէութեան
Հայաստան մուտքը
Հայ եկեղեցականու-
թիւնը բիւզանդիոնի
հետ անձկագոյնս զօ-
ղելով բացարձակ-
րէն յոյն ազդեցու-
թեան տակ կը ջանար
ենթարկել ազգային տարրը,
մերձակայ ասորական երկիրները
միաժամանակ միջութեան կ'ել-
լէին իրենց ազդեցութիւնը տարածելու Հայ
հողի վրայ: Վերջ ի վերջոյ յաղթական հան-
դիսացաւ ասորական հոսանքը, տիրեց ասորի
ծէսը, յաղթանակեց ասորի լեզուն եւ հելլենա-
կանութեան մնացորդներն անգամ խլովեցան
արմատաթիւ (Gutschmid, Ueber die Glaub-
würdigkeit der arm. Geschichte des Moses
von Khoren, էջ 8—9): Հայ մանկտիս ստի-
պուած էր այլ եւս մաշել «գաւուրս իւրեանց ի

դպրոցս ասորի գիտութեան», եւ «պաշտօն
եկեղեցւոյ եւ կարգացմունք գրոց ասորի ուս-
մամբ վարէին ի վանորայս եւ յեկեղեցիս Հայ-
աստան ժողովրդոցս», (Փարպեցի, էջ 18):
Փարպեցւոյ այս տողերէն կրնաք փոքր ի
շատե գաղափար մը կաղմել, թէ ինչպէս հնգեւ-
րոպական Հայ լեզուն սեմական համարուելու
շափ կրնար այլասեռած ըլլալ իւր նախկին
յատկութիւններէն. ասորերէնի ուսման ազդե-
ցութեան տակ գրեթէ առժամ էր Հայերէնը
իւր սեփական օրէնքները՝ յատուկ կանոնները,
բացարձակօրէն ասորի բերականութեան տեղի
տուած էր Հայ բերականութիւնը, ասորերէնէ
աւելորդ փոխառութիւններ ծանրաբեռնած
էին Հայերէնի այլազգ ճոխ բառամթերքը եւ
նոյն իսկ ուղղակի յունարէնէ փոխառեալ կար-
ծուած շատ մը բառեր ասորերէնի միջնորդու-
թեամբ մուտ գործած էին Հայերէնի մէջ:
Հինգերորդ դարու ասորական թարգմանուած
մատենագրութեան մէջ երեւան եկող ասորա-
բանութիւնն ըստ այսմ Հայ թարգմանիչներու
առաջին հնարագիտութիւնը չէ որ կը ներ-
կայացընէր, ինչպէս թերեւս կը կարծուի, այլ
քրիստոսեան թուականով իսկ սկիզբ առած եւ
հինգ դարերու անընդհատ ընթացքով զօրա-
ցած ասորերէն լեզուի հայերէնի վրայ ներգոր-
ծած ազդեցութեան արդիւնքն, որ կարծես
րեական դարձած էր այլ եւս Հայ ականջին,
մինչեւ որ աւգոստոսական քաղաքն պարգեւած
յուճական կրթութիւնը վերջացուց եւ բարձաւ

Հայերենի վրայէն ասորաբանութեան անընական հետքերը:

Մերձաւոր չփութեամբով Հայ եւ ասորի լեզուներու միջեւ ծագած աղբյուր, մանաւանդ իբրեւեւեւեւ, մասնաւոր ուսումնասիրութեան կարօտ է տալեւին. դասական մատենագրութեան մէջ աչքի կը զարնեն տարակուսական համարուած բաղմամբիւ ձեւեր, որոնք սակայն գիրաւ կրնային մեկնաբանուիլ նման ուսումնասիրութեան մը ձեւնարկութեամբ: Այսպէս թողլով այսպիսի ձեւնարկ մը, կը ցանկամ յաջորդօրէն ասորերէնի միջնորդութեամբ լուսաւորել միայն քանի մը բառեր դասական մատենագրութեանէն, որոնք կամ անծանօթ ծագած են ցայտմ նշանակութեամբ եւ կամ սխալ մեկնուած:

Դարգ:

1. Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ ա յ մ ա լեւանեան հրատարակութեան ԵԾ օրինակներու մէջ պահուած այս բառը բնագրի մէջ ներմուծուած է. «Ասան զե ի խնդիր եղեալ եւ խաղիւք ի մէջ բերեալ դարգի դարգի պատմութեան... ըստ իրացն եղլոցն, ըստ հրամանացն ի վաճառ մատուցուք», էջ 6: Նորադարձի իմացն (վանահիւան) օրինակը կը ներկայացնէ «ի մէջ բերել վիւրդ պատմութեան» ընթերցումը, որ բնականաբար անանթ բառին լուսաւորման համար իրեն լուսանցագրութիւն յետոյ դրուած է. Թեւ է սակայն դարձ խնդրոյ նիւթ բառը. ըստ մեզ դարձ մին է այն բառերէն, որոնք ուղղակի փոխ առնուած են ասորերէնէ. Եւ (= դարգա) որուն կանոնաւոր տառագրութիւնն է Ա գ ա թ ա ն գ ե ղ ա յ նոր ծանօթացած բառը, կը նշանակէ «կարգ, ասորձան», իսկ Եւ ի կրկնութիւնը անծանօթ չէ Հայերէն մատենագրութեան, համառ Եւ ա ե. Եւ. Պոմ., էջ 4—6, «Չպատմութեանց շինանց զանանց (ա) ա) ի ժամանակ, յորս եղեն նոքա ի մասնու մասնու (սւսւ քսւս) . . . ի հարաձ հարաձ (սւսւ քսւս) գրովնակ է մեր», այս կրկնութիւնները Թ ի թ ա ե ա ն կը համարու պահպանութեան յատուկ ոճին հայացումը (Հանդ. Ամ. 1912, էջ 289), մինչ ասորերէն-հայերէն լեզուներու աղբյուր կազմող յատկութիւններէն մին է այն անտարակոյս: Դարգի դարգի կրկնութիւնն որս պոմ բառակն փոխառութիւն մըն է ասորերէնէ, որ յետոյ հայերէն համագոյ «կարգս կարգս, ով մեկնաբանուած է եւ ի վերջոյ տեղի տուած սովորական ծանօթ «կարգս կարգ», հայացման: «կարգս կարգս» ունի կրկնադիրը (Եւլար. Դան, էջ 76) իսկ ինքն մէջ կրկնութիւնը կորուսած է:

Մտնալ:

Ձ. «Եւ ի վերայ հացին, որ առաջի գնէին (այս է ուղղիւք), եւ ի վերայ նաշին պատարագացն եւ ի վերայ (յ) ինչու մանգաւան (միւս օր. մանգաւայն), եւ ի վերայ ինչու տապակերոցն», Խալաթ եւանց, Գիրք Միացորդաց, Ա. Ի. Գ. 29: Այս նախադասութեամբ կը սկսի Աճառեան իւր «Հայերէն նոր բառեր նորագիւտ Միացորդաց Գրքի մէջ» ուսումնասիրութիւնը եւ կը գրէ. «Անորմ եւ ինչու ձեւերը երեւան կը հանեն իսմ արմաւ մը, որմ կազմուած է իմիւր, ուր մասնիկ է ու վերջաւորութիւնը (հմմտ. հատար, բեկար). այս մեկնութեամբ «իմիւր բառը կազմուած է հայ հոգի վրայ եւ կայ շունի ասոր. xemirā կամ թըր. xamur ձեւերուն հետ . . . իսմ «իմիւր, արմաւր ըստ իս ասորերէն իսմ, ինչու = ծծեւ, ներս ծծել ունեւորեան ձեւէն» (էջ 9—10): Ընդհանրելի է Աճառեան, որ վերջնականապէս կը խզէ իմիւրն ասորական յառին հետ ունեցած կարծեցալ աղբյուր. իսկ թէ իմիւր է հետեւաբար իսմ անծանօթը հայ հոգի ծնունդ է եւ թէ իսմին (իսմիւր արմաւ) հետ առնելով ձեւէն մէջ է, անհիմն ենթադրութիւն մըն է պարզ: Նորագիւտ ինչպէս ըստ մը բառեր, նշնպէս անիւմ, ինչու (որուն արմաւն է ինչու) ձեւերը փոխ առած է ուղղակի ասորերէն Եւս, fermentatus est՝ ըստ սովորական բառէն, տեղեւելով իսմ օրինաւոր արմաւ մը, որ ըստ այսմ ո եւ է կայ շունի հայ. իսմի (իսմիւր արմաւն) հետ. ինչու անանանան Եւսի հատար կարգուած է, որուն հակադրելն է անիւմ = Եւս»:

Մորան կամ Վրան-ժամու:

Ձ. Սովորաբար ասորերէնէ թարգմանուած մատենագրութեանց մէջ ստեղծ կը տեսնենք դործածուած իսրան կամ վրան իսմա բացատրութիւնը «վիպութեան խորանը» նշանակելու համար. հմմտ. միայն Եւ. Լար., էջ 195 «ի սպաս պաշտաման իսրան իսմա», էջ 293 «գնանութիւն իսրան իսմա», էջ 477 «գառալին իսրան իսմա», էջ 424 «մի արասցէ զիսրան իսմա», էջ 206 «վրան իսմա նշան եղեւ», առաջի վրան իսմա», էջ 221 «ի գառն վրան իսմա», էջ 360 «անդ էին ի վրան իսմա», էջ 477 եւ 480 «հանգ իսրան իսմա», էջ 411 եւ այլն: Զի կը կարծի թէ հայայապատու բացատրութիւն մըն է այս երբ կը գրէ «իսրի ինչ» (Ա. էջ 828). հոս ալ սակայն լեզուական սերտ աղբյուր մէջ ենք Ասորաց հետ, որոնք «տապանակ» ի համար կը գործածեն «վրան ժամանակեայ» = Եւս լաւատ իսրան, որ Զգ օնի

մէջ այսպէս մեկնուած է. «Եւ [ոչ] կոչեցաւ սա (ասոր. սողայն կոչեցաւ) զքան թահաւ, որ (դէ) փոքր թահաւէ՞ պաշտեցաւ, այլ մեզ (ասոր. մերն) տաւաւոր Հողւոյն սրբոյ յաւիտեանիցն», էջ 260: Ղերբը յառաջ բերուած օրինակներու մէջ գրեթէ միշտ անհոյսով կը թողուի «խորան» կամ «վրան ժամաւ», պատճառը կը կարծեմ թէ Ասորացի նման երբեմն միաձոյլ բառ համարած են նախիրը ձեռն «վրան ժամաւ», «խորան ժամաւ», եւ յառաջ եւ հետեւաբար անհոյսով թողած ստեպ՝ քաղցրահնչուութեան համար. հոյսովուած համոզեալ Զգոն «Զգործ վրան թահաւ», էջ 345, ուր ասորին ալ գաւտ գրուած է իւր ձեռք, Graffin, Pat. syr. I, էջ 621.

Հանգստարարիթայ:

4. Իգականանիւ իգական այս բառը կուգայ Եւսեբիայ Եկ. Պոմ. Թարգմանութեան մէջ, «Եւ սասց դնոցանէն (փրկոն), եթէ կոչին հանգստարարը եւ կանայք որ էին ընդ նոսա հաւիտաբարդիւնայ», էջ 108: Եթէ հայերէնի մէջ — անի մասնիկը թրեւ իգականակերտ բնական ըլլար թարգմանչին, այն ատեն անվարան ու անպատճառ կ'ընտրէ իրեն «հանգստարարուհի» օրինաւոր ձեւը՝ կատարեալ ներկայացնելու համար սեռի զանազանութիւնը. բայց իրողութիւնն այսպէս չէ. — անի մասնական իգականակերտ գործածութեան չզոյնութիւնը (համ. այս մասին մեր յոգեւածը «Ունի մասնիկը գաղափար հայերէնի մէջ. Եւսեբիան, էջ 309—314), կը մղէ թարգմանիչը փոխ առնուլ հաւատարմորէն ասորի իգականաշէն մասնիկներէն մին՝ լաւ. կիցիցէլ զայն «հանգստարար» կը բառաւերջին՝ հանգստարար + ին = լաւաւոր արական ինքն (համ. The ecclesiastical history of Eusebius in syriac, ed. Wright and Mc Lean, էջ 108): Հայ լեզուի մէջ սեռի տարբերութեան անծանօթ ըլլալով թարգմանիչը, բնածին օրէնքին հետեւելով հարկ չէր տեսներ անտարակոյս լրացնել նման պակաս մը, եթէ ստիպէր հարկ չըլլար պանդանելու սեռ մը արական եւ սեռ մը իգական: Հետաքրքրական է նկատել այժմ փրկոնի գործող հայ թարգմանութիւնը որ պարագային մէջ աւելի յայտն է եւ աւելի մերձ հայ լեզուին օրէնքին. «Քանզի բուժիչը ըստ երկոցունց ազգաց» ըստ որում եւ ըստ իբն ստուգապէս կոչին, (ձառք, Եւաղաք Հետեւանց, էջ 6). ուրեմն փոխանակ յոյն բնագրին τεραπεινής արական եւ τεραπεινός իգական ձեւերու (համ. Philo. De vita contemplativa v. supplicium virtutibus § 1 ed. Lips. V, 320) համապա-

աստիան գաւտ ձեւեր ստեղծելու թարգմանիչը՝ փոխած է պարզապէս նախադասութիւնը համադր իմաստ մը յատկացնելով իւր տողերուն: Ի վերջոյ կիւլէսէր Եւսեբիանի ձեռնօթութեան (շղիշէ, քննական ուսումնասիրութիւն, էջ 171) աւելի որոշ գոյն մը ապւլու համար նկատել կու տանք թէ Եւսեբիայի նախիրին թարգմանիչը բնագրին «Թեւաւոր» բառը միանձն չի թարգմանաւոր (Եւսեբ. էջ 109), այլ ասորի բնագրին լաւաւ — հանգստացնող (ուրեմն ոչ փրկոնայ) բառը, զոր վերին արդէն «հանգստարար» թարգմանած է, երկրորդ իմաստով կ'առնու — asceta, monachus, ուրեմն «միանձն»:

Մաշկ:

5. «Մաշկ, կաշի, մորթ իմաստով իրեն փոխառութիւն ասորի լաւաւ բառէն ծանօթ է, Hübschmann, Armen. Gramm. I, էջ 311. Իսլամ թեւոյցի հրատարակութեան առաւ Միապարագայ գրաց նորագիւտ բնագիրը, երկու անգամ հասարակ օրինակին «խորան» բառի գէժ կը դնէ ըստ երեւոյթին «մաշկ» հարաւորագիւտ բառ մը. «Որ պահէն զպահիւծ մաշկն եւ հարց իւրեանց ի բանակ Թաւառ որ պահէն զմեռ մաշկն, Ա. Միաց. Թ. 19: Բառաւ ըստ Աճառեանի նոր առում մըն էր միայն, որ չէր կրնար գաւառել մաշկ՝ կաշի, մորթ, ձեւէն եւ նոր առման համար կրնար համեմատուիլ վրաց. մաշկ՝ «երկար զգեստի զանցը, վրանի ծածկոց» (նոր բառեր նորագիւտ Միաց. գրաց գրոց մէջ, էջ 23—24). ընդհանրել ուղղով այս մեկնութիւնը առաջարկած էինք թէ մաշկ բառը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ Բուզգաւի գայ «մաշկապաճեան», էջ 53 եւ «մաշկաւարպան», էջ 89 եւ Սեբեոսի «մաշկապրճեան», էջ 42, բարդութիւններու գաղափար մէկ անոյամբ (համ. Լանդ. Ամ. 1911, էջ 175—176): Նոր գիւտ մը — dies diem docet — բուրբոյն կը խախտէ այս ենթադրութիւնները. Միաց. գրաց «մաշկն», սեռականի ուղղականն է ոչ թէ մաշկ այլ մաշկ, որ հետեւաբար բնու կայ ջուշի ոչ ասորերէնէ փոխառեալ մաշկ (կաշի) բառին հետ եւ ոչ Աճառեանի համեմատութեան համար մէջ բերած վրաց. բառին հետ: Մաշկ ձեւը կը համապատասխանէ ասորերէն ձեռք (= մաշկան) բառին, զոր հայ թարգմանիչները կը շղթան այլուր հայերէնի «խորան» եւ «վրան» բառերով (համ. վերը «խորան» կամ «վրան ժամաւ»). ասորերէն բառի արմատն է ա, որ կը շշմանակէ «բնակեաց, domicilium habuit, inhabitavit. Միաց. գրաց նորագիւտ բնագրին ընծայած գեղեցիկ բառն ուրեմն դարձեալ կ'ըսենք մաշկն է մաշկն սեռականով:

